

Patentträttsförbudet övertolkas

Patentträtten till stamcellsuppfinningar hotad • Åsa Hellstadius kritisk

I augusti kom en dom i amerikansk domstol som förbjuder statligt finansierad forskning på embryonala stamceller.

Även i Europa finns tendenser till en restriktivare hållning gentemot stamcellsforskning. Det menar Åsa Hellstadius, doktorand i immaterialrätt vid Stockholms universitet.

Bioteknikforskningen har utvecklats explosionsartat under de senaste decennierna och drivs framåt av starka kommersiella intressen. Att ansöka om patent i flera länder samtidigt medför omfattande administrativa kostnader. Därför har framför allt den inflytelserika läkemedelsindustrin drivit på för att få till stånd en harmonisering av den europeiska patentlagstiftningen eftersom de skiftande nationella reglerna inom EU:s medlemsländer uppfattas som en konkurrensnackdel gentemot USA.

Redan 1973 bildades Europeiska patentorganisationen, EPO i och med att en europeisk patentkonvention undertecknades av samtliga nuvarande medlemsländer i EU samt senare även länder som Schweiz, Island och Turkiet. EPO prövar patentansökningar som, om de beviljas, blir giltiga i så många av konventionsländerna som sökanden önskar.

Som ett ytterligare led i harmoniseringsprocessen tillkom 1998 bioteknikdirektivet (98/44/EG) vilket reglerar biotekniska patent inom EU. Direktivet bygger huvudsakligen på praxis från EPO. Från bland annat kyrkligt håll och flera miljöorganisationer väcktes farhågor om att en allt för tillåtande syn på bioteknisk forskning kunde hota grundläggande moraliska och ekologiska värden. I direktivet infördes därför ett antal förfaranden som anses strida mot "allmän ordning eller goda seder" och som därför inte kan medges patent; bland annat omnämns användning av mänskliga embryon för industriella och kommersiella ändamål.

Undantagen från patenterbarhet har sedermera införlivats i den Europeiska patentkonventionen, och tillämpas alltså även av EPO. Det finns sålunda två av varandra oberoende instanser, EPO och EU-domstolen, med nästan exakt samma medlemsstater, som tillämpar samma regelverk. Det säger sig självt att rättsläget skulle bli komplicerat om dessa instanser kom fram till olika slutsatser i en immaterialrättslig fråga.

Ett konkret exempel är den så kallade giltighetsfrågan. Det är de nationella domstolarna (i Sverige, Stockholms tingsrätt, Svea Hovrätt och Högsta domstolen) som prövar tvister om ogiltighet och patentintrång. Dessa domstolar måste begära ett tolkningsbesked från EU-domstolen om rättsläget är oklart. När kärande i en tvist gör gällande att det har skett ett patentintrång ifrågasätter svarande nästan alltid att patentet alls är giltigt. I ogiltighetsfrågan tar den nationella domstolen stöd i praxis från såväl EU-domstolen som EPO.

Vad menas då med "goda seder" i patenterbarhetsundantaget? Ja, det är upp till varje medlemsland att avgöra. I sin praxis har EPO tidigare fastslagit att organisationen endast kan neka patent i de fall där samtliga medlemslän-

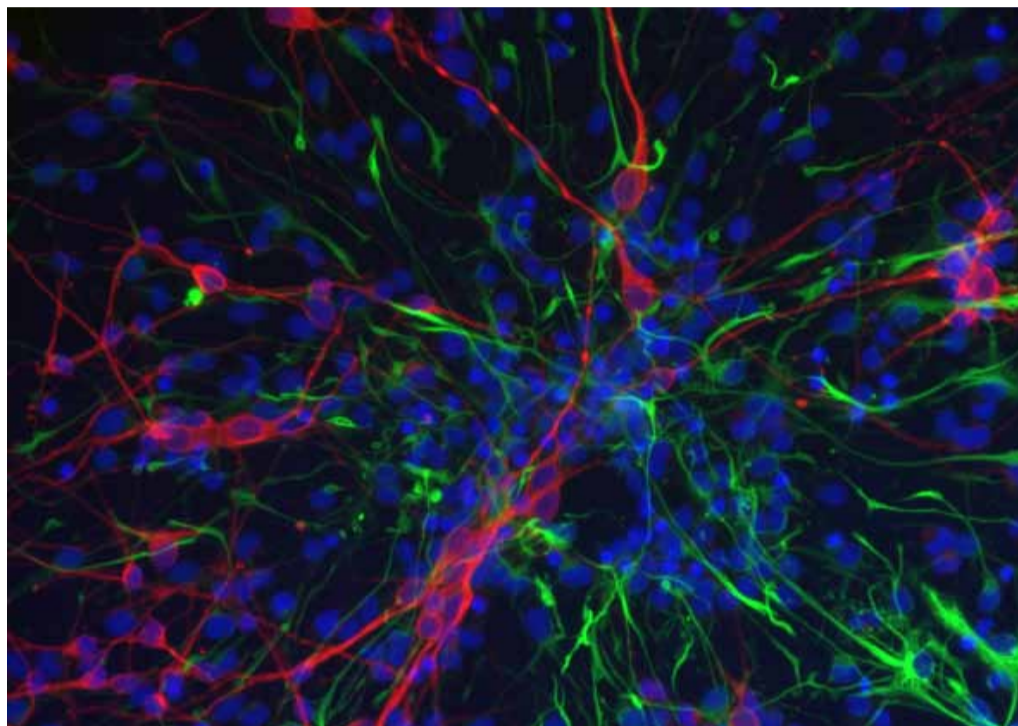

Bild på en stamcellskultur som har mognat till nervceller (röda) och gliaceller (blå). Cellerna kommer från möss.

der har lagt den moraliska ribban på samma nivå.

En sådan samsyn mellan medlemsländerna finns inte, enligt Åsa Hellstadius, vad gäller förbud mot patentering av uppfinningar som använder mänskliga embryon och celler som efter delning kan bli till ett embryo (så kallade totipotenta celler). I hela världen finns endast ett hundratal stamcellslinjer – stamceller som har odlats fram från ett och samma embryo och som kan ge obegränsade mängder stamceller. Ett stort antal av dessa stamcellslinjer har tagits fram i statligt finansierad forskning i Sverige.

Men, menar Åsa Hellstadius, EPO kör över sina egna principer. I den så kallade WARF-domen avslögs en ansökan om patent på en metod att utvinna stamceller ur redan existerande stamcellslinjer.

– EPO har nekat ett patent trots att det saknas en gemensam europeisk hållning i frågan. De har satt sig över medlemsländernas moraluppfattning och det är diskriminerande för de länder som är positiva till sådana patent säger Åsa Hellstadius.

Motiveringen till EPO:s avslag var att WARF-metoden kräver att ett embryo har förstörts. Även om just denna metod i sig förstör ett embryo hindras även framtagandet av uppfinningar på redan existerande stamcellslinjer.

– Det är en mycket extensiv tolkning. För det första lägger EPO in ett förbud mot användning av förstörda embryon som inte finns uttryckt i patenterbarhetsundantaget och inte heller i förarbetena till den. För det andra ska ett patent bedömas på ansökan, inte på tidigare hantering av materialet.

I princip skulle alltså all forskning som använder sig av stamcellslinjer kunna nekas patent oavsett hur långt från "källan" den befinner sig. Även om porten är slut för ett europeiskt patent på WARF-metoden och liknande upp-

finningar kan företag fortfarande söka patent i Sverige och andra länder med en mer liberal inställning till stamcellsforskning.

Men porten kan komma att slutas helt om de liberala länderna tvingas dansa limbo efter de restriktiva ländernas pipa. Det blir fallet om EU-domstolen skulle göra samma tolkning som EPO och ogiltigförklarar ett patent i samband med en rättstvist. Eftersom domstolen endast kan sätta en minimistandard och dess beslut måste följas av medlemsländerna skulle det troligen försämra möjligheterna till svenska patent på stamcellsuppfinningar.

Fotonot: En appellationsdomstol i USA har beslutat att tillfälligt häva förbudet mot statligt finansierad forskning. Beslutet gäller till den 20 september.

Åsa Hellstadius, doktorand i immaterialrätt.

Juristprofessor deltar i katastrofforskning

Peter Wahlgren, professor i rättsinformatik vid Stockholms universitet, kommer att delta som ende jurist i ett tvärvetenskapligt, sameuropeiskt forskningsprojekt kring kommunikation och katastrofhantering. Projektet har en forskningsbudget på cirka 18 miljoner euro och beräknas pågå under fyra år.

Projektet BRIDGE (egentligen Bridging Resources and Agencies in Large-scale Emergency Management) handlar om hur samhället ska kunna återgå till ett normaltillstånd efter en stor katastrof, exempelvis en naturkatastrof, ett terrorangrepp eller ett omfattande teknologiskt haveri. Forskarna ska bland annat ta fram modeller för hur organisationer från skilda länder, med olika organisationskulturer och kommunikationssystem, ska kunna samverka inom en gemensam beslutshierarki för att så effektivt som möjligt återuppbygga ett katastrofområdes infrastruktur. Det innebär att projektet kräver såväl teknisk som beteendevetenskaplig expertkunskap.

I ett samhälle som drabbats av en katastrof aktualiseras även flera etiska och juridiska problem i restaureringsfasen. Peter Wahlgren kommer bland annat att närmare granska vilka hänsyn till den personliga integriteten som bör tas i samband med att man bygger upp ett utslaget samhälles tekniska system. En annan juridisk aspekt handlar om internationella samarbetsavtal kring återuppbyggnaden av samhällets infrastruktur. Arbetet inleddes i februari 2011.

På www.juridicum.su.se

- Thomas Bodström – månadens alumn vid Stockholms universitet
- Stora framgångar för Stockholmsstudenter i rättegångstävling
- Externa professorer ger fakultetens forskning gott betyg
- Bibliotekens digitala utmaningar diskuterades på konferens
- Jonas Ebbesson och Said Mahmoudi kommenterar Lundin Petroleum
- Daniel Westman kommenterar stämning av Youtube
- Institutet för europeisk rätt på nätet
- Fel slutsatser av Svenskt näringsliv enligt Åsa Romson
- Nya doktorander
- Petter Asp utreder penningtvätt
- Claes Sandgren kommenterar mutbrottklagelserna mot kronprinsessparet
- Anna Kaldal kommenterar vårdnadstvistundersökning
- Svensk finansiell tillsyn granskad av Harvardprofessor
- Jan Andersson – ny professor vid Juridicum
- Nya juridikstudenter mötte alumnerna
- Juridiska byrån "Familjens jurist" utlyser stipendium för bästa uppsats i familjerätt 2010
- Stiftelsen Sveriges BostadsrättsCentrum utlyser stipendier för uppsatser om bostadsrätter

Juridik och politik – är de förenliga?

Högt i tak inom juriststudenternas politiska föreningar • Men ingen debatt mellan dem

I valtider vaknar svenska folket och "politik" är ordet på allas läppar.

Men vid Stockholms universitet finns två föreningar för juriststudenter där politiska frågor är högaktuella även mellan valen: Högerjuristerna och Vänsterjuristerna i Stockholm.

Föreningarna är inte knutna till något parti utan organiserar juridikstudenter med allmänborgerliga respektive vänsterorienterade åsikter.

– Själv är jag libertarian. Men vi har medlemmar som är allt från socialliberaler till konservativa också, säger Johanna Nygren, nybliven ordförande i Högerjuristerna.

Verksamheten i båda föreningarna består bland annat av gästföreläsningar. Vänsterjuristerna gästades nyligen av professor emerita Madeleine Leijohufvud som pratade om samtyckeslagstiftningen och Högerjuristerna fick lyssna på ett anförande om välfärdsstaten av juristen och debattören Jan Kallberg.

Vänsterjuristerna anordnar även en del studiecirkel. De har bland annat läst texter av professor Christian Diesen, Karl Marx och idéhistorikern Michel Foucault. Vidare ger de enklare gratis juridisk rådgivning.

– Det kan gälla till exempel frågor om demonstrationsrätten. Men vi hänvisar alltid till professionella jurister om det är något vi inte kan svara på, säger Rebecca Leon som är medlem i Vänsterjuristerna.

Enligt en undersökning gjord av docenterna Niclas Berggren och Henrik Jordahl samt universitetslektorn Charlotta Stern identifierar sig en klar majoritet av de akademiskt verksamma juristerna som högerorienterade ("The political opinions of Swedish social scientists" - Finnish Economic Papers, volume 22, no 2, 2009). För Rebecca och kompisen Linus Wilén, som tillhör

en politisk minoritet bland juristerna, är därför Vänsterjuristerna ett vattenhål i tillvaron där man kan träffa likasinnade.

– Att jurister tenderar att vara borgerliga beror antagligen på att de flesta kommer från övre medelklass, säger Linus Wilén.

Det vill han ändra på.

– För mig är den materiella möjligheten för folk ur arbetarklassen att kunna ta sig till högre utbildning viktig. Därför borde studiemedlet höjas. Borgarna driver en politik som tvingar folk att välja tidigare och öppnar för utbildningar som inte ger högskolekompetens. Den politiken gör det svårare för arbetarklassen att vidareutbilda sig.

Linus och Rebecca tycker även att juridiken i sig och hur den lärs ut präglas av ett högertänkande. Linus efterfrågar ett historiskt och socialt perspektiv på juridiken.

– Den verklighet som förmedlas av lärare och kurslitteratur ger en bild av juridiken som statisk. Man ifrågasätter inte varför den är som den är och det är ett starkt fokus på äganderätten. Man analyserar inte hur lagar stiftas och av vem. Och man problematiserar inte det faktum att vissa samhällsgrupper döms till hårdare straff. Dessutom är exemplen vinklade. De flesta äger till exempel inte tre segelbåtar, säger Rebecca.

Linus fyller i.

– Man kan få bilden av att alla ska utbilda sig till affärsjurister. Vi får massa reklam från stora affärsbyråer, men väldigt lite från byråer som jobbar med humanjuridik.

Även Johanna Nygren tror att social bakgrund kan förklara den borgerliga överrepresentationen bland jurister.

– Är man från ett borgerligt, välutbildat hem kanske man har lättare att komma in på

juristutbildningen. Som vänstersympatisör känner du dig kanske främmande i juristmiljön och söker därför en annan utbildning. Det är egentligen synd; det vore bättre om det fanns representanter för alla möjliga åsikter inom juristkåren, men jag upplever att det faktiskt är på väg i den riktningen.

I båda föreningarna förs förstås interna politiska diskussioner. Tidigare anordnade föreningarna gemensamma debatter. Men det var längesen. Johanna önskar att debattraditionen kunde återupptas förutsatt att den sker under ordnade former, annars befärrar hon att det hela urartar i pajkastning.

– Men det är tillräckligt stora oenigheter mellan liberaler och konservativa i vår egen organisation för att debatten ska hållas levande, säger Johanna Nygren.

Hon understryker att det är långt ifrån alla i Högerjuristerna som delar hennes libertarianska åsikter. Hon tycker exempelvis att det var fel att kriminalisera spridandet av tecknad barnpornografi eftersom handlingen inte har föregåtts av något övergrepp på barn. Med libertariansk konsekvens ifrågasätter hon också varför det är olagligt för två samtyckande vuxna syskon att ha samlag med varandra.

– Argumentet att inavlade barn löper hög risk för ärftliga problem tycker jag är farligt. Var ska man dra gränsen? Ska till exempel jag som är allergiker och har ryggsproblem inte få skaffa barn?

Som libertarian tycker Johanna Nygren att man ska lagstifta så lite som möjligt.

– Det detaljregleras för mycket. Om man till exempel vill bo i en billig lägenhet där det regnar in för att ha råd att lägga pengarna på annat tycker jag att man ska få göra det.

Alla tre räknar med att vara politiskt aktiva

även efter utbildningen, men att bli yrkespolitiker lockar inte.

– Det är roligare att diskutera ideologier än sakfrågor. Jag har lite svårt för att köpa hela paketet ett parti står för. Samtidigt inser jag att det skulle krävas lika många partier som det finns åsikter om alla tänkte som jag, säger Johanna Nygren.

Att vara jurist och politiskt aktiv kan, men behöver inte, vara ett problem. Som jurist, politiskt aktiv och antirasist kan man acceptera att en rasist som har begått ett hatbrott har rätt till juridiskt försvar även om det inte nödvändigtvis är man själv som försvarar personen i fråga, menar Rebecca Leon. Enligt Linus Wilén kan det till och med vara en fördel att ha en politisk ingång till juridiken.

– Genom att man bringar sina bakomliggande motiv i dagen kan man bättre analysera sig själv, säger han.

Men visst finns det risker.

– Om man aktivt torgför sina åsikter kan andra få för sig att det påverkar ens rättstillämpning oavsett om det stämmer eller ej, säger Johanna Nygren.

Att prenumerera på Juridicum nyhetsbrev är gratis. Skicka din postadress till staffan.westerlund@juridicum.su.se så får du nästa nyhetsbrev i din brevlåda.

Långsiktighet kräver fackligt inflytande

Sedan början av 2010 bedrivs ett internationellt forskningsprojekt kring arbetsrätt och globalisering vid Juridiska fakulteten. Projektet finansieras av Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS) med 2 miljoner kronor per år under en treårsperiod med möjlighet till förlängning i ytterligare tre år.

Det finns flera orsaker till de senaste decenniernas globalisering, som i dag symboliseras av Kinas frammarsch som en ekonomisk supermakt. Informationsteknologin har medfört en ökad rörlighet i alla världens ekonomier. Rörligheten innebär att många företag snabbt, och utan större kostnader, kan flytta produktionen till ett annat land med förmånligare arbetsrättsliga regler ur ett arbetsgivarperspektiv. I Sveriges fall har trenden förstärkts genom 1980-talets avregleringar på finansmarknaden och EU-medlemskapet 1995.

Det har blivit allt vanligare att arbetsgivare eller ägare från flera olika länder är delaktiga i produktionen. När dessa länders rättssystem aktualiseras på samma arbetsrättsliga fråga uppstår osäkerheter om vad som egentligen ska gälla vilket är ett problem för rättssäkerheten.

Som en följd av globaliseringen har de nationella förutsättningarna för arbetsrätten luckrats upp. Idag söker aktörerna på arbetsmarknaden nya former för att styra arbetsmarknaderna

men de vet inte hur de ska gå till väga.

– Forskningsprojektet syftar till att försöka reda ut olika framkomliga vägar för samverkan och styrning på en global arbetsmarknad, säger Niklas Bruun, professor i arbetsrätt vid Helsingfors universitet och en av deltagarna i forskningsprojektet.

Niklas Bruun menar att facket globalt sett har tappat betydligt i inflytande till finanskapitalet och konsumenterna. Det är konsumentgrupper och inte fackföreningsrörelsen som skapar opinion kring sociala frågor som till exempel barnarbete. Marknaden styrs av ett kvartalskapitalistiskt och kortsiktigt tänkande som tvingar företagen att ständigt redovisa nya resultat på börsen.

– Företagsledningen belönas efter hur den presterar det närmaste året. Men vad som händer om fem år spelar inte så stor roll ur finanskapitalets synvinkel, säger Niklas Bruun.

Han tycker att debatten i kölvattnet av finanskrisen har varit alltför fokuserad på de frikostiga bonussystemen och efterfrågar strukturella reformer i bolagsstyrningen, vad som med en engelsk modeterm kallas Corporate Governance.

– Det saknas en diskussion kring fackets roll för att förbättra och få in ett långsiktigt tänkande i företagets styr- och kontrollmekanismer.

Facket och de anställda har, till skillnad från finanskapitalet, ett intresse av att företagen ska bestå på längre sikt. Om det är nödvändigt kan de vara beredda att gå med på krispaket och temporära nedskärningar vilket vi sett många exempel på i Europa under den senaste krisen.

En viktig aktör på finansmarknaden är de fackliga pensionsfonderna. Ägarna, det vill säga medlemmarna i facket, har visserligen ett intresse av att fonderna ska ge så hög avkastning som möjligt. Men det ligger också i ägarnas intresse att värna om anställningstryggheten och mänskliga rättigheter så som föreningsfrihet och rätten att vidta fackliga stridsåtgärder – intressen som inte alltid går i samklang med vissa pensionsfonders höga avkastning på kort sikt, enligt Niklas Bruun.

– En fråga, som vi därför kommer att titta närmare på, är hur styrningen av beslutsfattandet om placeringen av medlemmarnas pengar borde utvecklas.

Niklas Bruun tror att det är positivt för samhällsekonomin att arbetstagare kan röra sig fritt inom EU:s inre marknad. Men rörligheten medför att arbetstagaren blir beroende av andra länders socialförsäkringssystem. Och det ligger inte i medlemsstaternas intresse att anstränga statsbudgeten genom att betala ut socialförsäkringsbidrag till utländska medborgare. En del av

forskningsprojektet kommer därför att ägnas åt frågan hur socialförsäkringens grundläggande tanke om solidaritet kan förenas med en europeisk arbetsmarknad och på vilka punkter EU:s koordinering ännu inte räcker till.

– I grund och botten handlar forskningsprojektet om hur välfärdsstaten ska kunna räddas. Vi måste hitta nya mekanismer som kan upprätthålla ett samhälle där löntagaren kan uppleva sig som en delaktig medspelare och inte som ett offer för blinda och obarmhärtiga marknadskrafter, säger Niklas Bruun.

Förutom Niklas Bruun består forskningsgruppen av Jur. Dr. H.C. Kerstin Ahlberg, Stockholms universitet, Professor Silvana Sciarra, Università degli Studi di Firenze, Professor Filip Dorssemont, Université catholique de Louvain, Dr. Mia Rönnmar, Lunds universitet, Docent Thomas Erhag, Göteborgs universitet, Docent Cesar Rosado Marzán, Chicago-Kent College of Law och Professor Jonas Malmberg, Uppsala universitet.